

Dede Ömer Rüşenî'nin Dîvân'ında Tasavvufî Mertebeler

Ahmet Cahid HAKSEVER
Prof. Dr., Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi TİB
ahmetcahid@hotmail.com

Nurten ALTINTOP
Öğretmen., Çorum İHL
nurtenaltintop@hotmail.com

Öz

Bu makale, Dede Ömer Rüşenî'nin (ö. 892/1486-87) Divan'ında tasavvuf mertebeleri olarak nitelendirdiği tevbe, zühd ve nihayetinde tecelli kavramlarına yaklaşımını ortaya koymayı hedeflemektedir. Halvetiyye'nin dört büyük kolundan biri konumundaki Rüşeniyye'nin nispet edildiği Dede Ömer Rüşenî (ö. 892/1486-87), yaşadığı onbeşinci asırda zahirî ve bâtinî ilimleri birleştirmiş âlim ve ârif bir şahsiyet olarak tanınmaktadır. Kendisi, medrese tahsili sonrası Halvetilik'te "Pir-i Sâni" diye de anılan Seyyid Yahya Şirvanî'nin yanında manevi eğitim görmüştür. Tefsir, hadîs, akâid, kelâm başta olmak üzere İslâmî ilimlere vâkıf olan Dede Ömer'in düşüncelerinde Mevlânâ ve İbn Arabî'nin tesiri açık bir şekilde hissedilir. Rüşeni, yetiştirdiği İbrahim Gülşenî, Timurtaş Halife, Şâhin-i Halvetî gibi isimler yanında eserleriyle de tasavvuf tarihinde etkili olmuş bir şahsiyettir.

Anahtar Kelimeler: Tasavvufi meretebe, Halvetilik, Rüşenilik, Dede Ömer Rüşenî

The Sufi Stages in the Diwan of Dede Omer Rushani

Abstract

This article aims to demonstrate the approach of Dede Umar Rushani to the concept of asceticism, repent, manifested according to his Divan. Rushaniyyah is one of the four major arms Khalwatiyya. Omar Rüşenî (d. 892 / 1486-87), lived in the fifteenth century which combines literalist and esoteric sciences is recognized as a scholar and gnostic personality. After he graduated from the madrasah education was on spiritual education from Syed Yahya Shirvani. Dede Umar is grips with the Islamic sciences such as Tafsir, Hadith, Akaid. He is influenced by Rumi and Ibn Arabi's ideas. He is influential in the history of Sufism with his students like Ibrahim Gulshani, Timurtas Khalifa, Shahin Khalvati.

Keywords: The Sufi stages, Khalwatiyyah, Rushaniyyah, Dede Omer Rushani

Giriş

Halvetiyye'nin dört büyük kolundan biri konumundaki Rüşeniyye'nin nispet edildiği Dede Ömer Rüşenî (ö.892/1486-87), döneminin âlim ve ârif bir şahsiyetlerden biri olarak tanınmaktadır. Aydın olan Dede (Lamiî Çelebi, 1998: 703) memleketine izafeten şiirlerinde "aydın" anlamındaki Farsça "rüşen" kelimesinden türeyen "Rüşenî"yi mahlas edinmiştir. Tahsilini Bursa ve Larend'e de tamamladıktan sonra ağabeyinin rehberliğiyle mânevî hayata yönelmiş, yine onun teşvikiyle Bakü'ye giderek Şeyh Yahya Şirvânî'ye (ö.868,869/ 1464,1465) intisap etmiştir (Sadık Vicdânî, 1995: 189).

Halvetîliğin doktrin yapısı ve etki alanının genişlemesindeki rolünden "Pîr-i Sâni" diye de anılan Seyyid Yahya Şirvanî, halifeler yetiştirip başka memleketlere göndererek Halvetîliğin genişleyip yayılmasını sağlamıştır (Aşkar, 1999: 542). Seyyid Yahya Şirvanî'nin yetiştirdiği halifelerden bazıları Anadolu'ya gelmişler ve Halvetîliği Osmanlı toplumunda yaymışlardır. Bunlar: Pîr Muhammed Erzincânî (ö. 879/1474), Dede Ömer Rüşenî (ö.892/1487), Alâeddin Ali, Pîr Şükrullah Ensârî, Ziyâeddin Yusuf Şirvânî ve Habîb Karamânî (ö.902/1497)'dir (Uludağ, 1997: 393).

Seyyid Yahya Şirvânî'nin hilâfet tekliflerini şeyhin hizmetinden uzak kalmamak için ilkin kabul etmeyen Dede Ömer Rüşenî, halife olduktan sonra da aynı sebepten dolayı civar bölgelerden Gence, Berda'a, Şirvan, Karabağ ve Karaağaç'ta halkı irşatla meşgul olmuştur. Şeyhinin 868/1464 yılındaki vefatından sonra da buralardaki faaliyetlerine devam etmiştir (Uzun, 1982: 25).

Şeyhi Yahya Şirvânî gibi Dede Ömer Rüşenî de pek çok halife yetiştirmiştir. Bu halifelerin en önemlileri İbrahim Gülşenî, Şeyh Demirtaş (Timurtaş Halife), Şâhin-i Halvetî (Şâhin-i Mısırî)'dir (Uzun, 1994: 81).

Dede Ömer Rüşenî'nin manzum eserleri Dîvân, Mesnevîler (Çoban-name, Miskin-nâme, Ney-nâme, Kalem-nâme) ve Silsile-nâme-i Meşâyih'tir. Rüşenî mensur eserlerini Arapça kaleme almıştır. Bunlar Hâşiye alâ envârî't-tenzil ve esrârî'l-te'vil, Tarikat-nâme ve Risâle fi't- tecvid ve fi't-tasavvuf'tur (Tavukçu, 2000: 34-40).

Rüşenî'nin, Yahya Şirvânî'nin yanında seyr ü sülûkunu ikmâli sonrası hilâfetle görevlendirilmesi ve Dîvân'ını te'lifi Fatih Sultan Mehmed dönemine (1451-1481) rastlar. Eserlerinden yola çıkarak onun tefsir, hadîs, akâid, kelâm başta olmak üzere İslâmî ilimlere vâkîf olduğu, Mevlânâ, İbn Arabî gibi dînî-edebî sahada zirve şahsiyetlerden etkilendiğini söylemek mümkündür. Dede Ömer Rüşenî'nin, tahsili sırasında Arapça ve Farsça'yı iyi derecede öğrendiği ve özellikle Farsça'yı bu dilde şiir yazabilecek düzeyde bildiği görülmektedir.

Dede Ömer Rüşenî'nin yaşadığı on beşinci yüzyıl, tarikatların kurumsallaşmış kollara ayrıldığı, mutasavvıf şairlerin yetiştiği bir evredir. Rindane ve

aşıkâne bir lirizmin ön plana çıktığı bu dönem eserlerinde Allah aşkı, vahdet-i vücûd, merâtib-i vücûd, yaratılış, tecellî, insan-ı kâmil, ahlâkî eğitim, velâyet, kerâmet, sohbet, halvet, zikir, nefsin tezkiyesi gibi konular büyük yer tutar.

Dede Ömer Ruşeni’de tasavvufi mertebeleri ele alırken temel referans konumundaki Divan’ın çoğu Türkiye’de olmak üzere 74 nüshası bulunmaktadır. Bunların tamamına yakını, külliyat halindedir.¹ Divan’da 7 kaside (ikisi Farsça), 87 gazel (iki tanesi Farsça); 6 musammat; 1 müstezad (Farsça); 3 kıt’a (biri Farsça); 114 tuyug; 3 mesnevi; 22 matla’ (biri Farsça, biri Arapça-Türkçe) ve müfret olmak üzere toplam 243 manzume bulunmaktadır (Tavukçu, 2000: 23).

Dede Ömer Rûşenî de Dîvân’ında düşünce sisteminin ve devrinin temel özelliklerini ortaya koymaktadır.

Dede Ömer Ruşeni’nin Dîvân’ında Bazı Tasavvufi Mertebeler

Dede Ömer, Dîvân’ında yer alan Miskin-nâme Mesnevisi’nde tasavvuf tarifleri, tasavvuf ehlinin nasıl olması gerektiği gibi konular üzerinde durur. Mevlânâ’nın Mesnevisi’nin ilk on sekiz beytinden esinlendiği Ney-nâme Mesnevisi’nde tasavvufî aşkı anlatır. Yine konusunu Mesnevî’den aldığı Çoban-nâme adlı eserinde İlâhî aşkı terennüm eder.

Dede Ömer Rûşenî, hakkında pek çok menkıbe rivayet edilen sûfilerdendir. Tomar’da tasavvuf sahasındaki derecesinin yüceliğinden bahsedilir (Sadık Vicdânî, 1995: 190). Lemezât’ta ise “on iki esmâ ile sülûk eyleyenlerin seçkinidir” ifadesi ile birlikte Dede ile ilgili pek çok keramet yer almaktadır (Hulvî, 1993: 511).

Dede Ömer Rûşenî’nin tasavvufî düşüncesine dair elimizdeki en önemli kaynak yine onun şiirleridir. O, tasavvufu şöyle tanımlar:

Tasavvuf Hak yolundan çıkmamakdur

Tasavvuf kimse gönlin yıkmamakdur.

6a/11

Tasavvuf az yimek az uyumakdur

Hakkuñ esmâsını çok çok dimekdür.

6a/13

1. Seyr ü Sülûkun Başlangıç ve Giriş Mertebeleri

Rûşenî’nin Dîvân’ında yer alan ilk mertebe nefsin gaflet uykusundan uyandığı, şeytanın tuzaklarından Allah(cc)’ın rahmetine kaçtığı tevbe mertebesidir. Rûşenî’ye göre tasavvufun temeli, seyr ü sülûkun ilk aşaması

¹ Bu çalışmada Dede Ömer Rûşenî’nin Çorum Hasan Paşa Yazma Eserler Müzesinde 4764 kayıt numarasıyla yer alan Dîvân’ı esas alınmıştır.

tevbedir. Gaflet uykusundan uyanan kalp tevbe ile nefis mücadelesine başlar. Rüşenî dizelerinde, geçmişteki hataları sonucu düştüğü yerden tevbe, dua ve zikirle, yalvarıp yakarma ve gözyaşlarıyla arınmaya çalıştığını belirtir (Rüşenî, 1565: 2a/5, 2a/6, 8a/8).

Dünyaya gönül bağlamamak, elinde olsa bile gönülde mal ve mülk sevgisine yer vermemek şeklinde tanımlanan zühd (Herevî, 1989: 139), Rüşenî'ye göre tasavvufun bütününe içine alacak kadar kuşatıcıdır. Zira bizzat kendisi zühdî hayâtı benimseyen, dünyâyâ kulluğu yeren Hz. Peygamber^(sav) bunu ashâbına da tavsiye etmiştir (Buharî, 2004: 21). Ne varlığa sevinen ne yokluğa yerinen sûfî için altın ile toprak arasında hiç fark yoktur. Takvâ sûfînin zâtı, zühd ise süsü olmuştur (Rüşenî, 1565: 12a/4, 12b/12).

İnsanın iç dünyasını güzelleştirmek, istikamet üzere olmak, keşf ve ilhama ulaşmak ve en önemlisi Allah^(cc)'ın rızasını kazanmak gibi amaçlarla her türlü olumsuz düşünce ve davranışını yenip nefsinin isteklerinden uzaklaşma şeklinden tanımlanan mücâhade (Cebecioğlu, 1997: 449) için pek çok yöntem vardır. Bunların başında da murakabe² ve muhasebe yer almaktadır. Rüşenî'ye göre tasavvuf ilmi, "Allah^(cc) her an beni görüyor, kalbime bakıyor" anlayışı içinde sürekli murâkabe halinde olmayı, gece gündüz nefis muhasebesi yapmayı gerektiren bir ilimdir. Sâlik bir işe başlamadan önce, iş esnasında ve günün sonunda kendini hesaba çekmeli, yemede, içmede, hayatın her anında Allah^(cc)'ın huzurunda olduğunu unutmamalı, edebe riayet etmelidir (Rüşenî, 1565: 7b/1).

Mücâhede yöntemlerinden biri de riyâzettir. Sözlükte "terbiye etmek, eğitmek, ıslah etmek, boyun eğdirmek" anlamındaki riyâzet ıstılahta; nefsi eğitmek için aç, susuz ve sevdiği şeylerden mahrum bırakmaya denilmektedir (Cebecioğlu, 1997: 521). Dede Ömer Rüşenî dizelerinde bu konuya geniş yer vermiş ve bir mürşide intisap ederek Hakk'a yönelen sûfîyi her zaman temkinli davranmaya, nefsinin isteklerinden kaçmaya, ona zor gelen şeyleri yaptırmaya davet etmiştir. Mürîdin riyâzetle nefesine muhalefeti Allah^(cc)'a kurbiyet vesilesidir. Bu sebeple mürîd az yemeli, az uyumalı, az konuşmalı, fazla olan her şeyi israf saymalı, durması gereken yerde mutlaka durmalıdır. Bunu yapmak için de ibadet, zikir, tesbih ve dua silahlarını kullanmalıdır (Rüşenî, 1565: 6a/13; 7a/1; 13b/1-2; 14a/ 7; 14b/1-2-3; 16a/7-8-9-12; 16b/10-11-12-14-15).

Rüşenî'nin üzerinde durduğu bir diğer mücahede yöntemi de halvettir. İhtiyaçtan fazla toplumda kalmamak, boş zamanları bir köşeye çekilerek ibâdet ve tefekkür ile değerlendirmek hakîkate ulaşmaya çalışan Hakk yolcuları için önemli bir vesiledir. Çünkü halvet, Hakk'tan başka her şeyden yüz çevirmeyi gerektirir. Rüşenî'ye göre her an Allah^(cc)'ın huzurunda

² Bir şeyi korumak anlamında Arapça bir kelime olup ıstılahta kişinin, Allah'ın her şeye kadir ve her şeyden haberdar olduğu şuuruyla kalbin maksûdunu her an mülâhaza etmesi anlamındadır. (Uludağ, 2012: 255)

bulunduğunu hatırdan çıkarmayarak boyun eğen kul, her şeyin melekûtunu elinde bulunduran Allah(cc)'ın izni olmadan hiçbir şey zuhûra gelmeyeceği ve her işi yapanın Allah(cc)olduğu bilinciyle bütün hallerini ve her işini Allah(cc)'a ısmarlar. “Emrolunduğun gibi dosdoğru ol” (11. Hûd, 112) hitabıyla Kur'an ahlâkıyla ahlaklanma, Kur'an'ın hükümleriyle hareket etme gayreti ile de Rûşenî, istikâmeti Hakk'a vuslatın ve O(cc)'nun rızasına ulaşmanın tek yolu olarak görür (Rûşenî, 1565: 8b/1; 12a/5; 90b/1-2-3).

2. Ahlâka Dair Mertebeler

Rûşenî, Allah(cc) ile muamelesinde, sâlikte bulunması gereken ilk hasletin sabır olduğunu söyler. Sabır, nefse en ağır gelen ve nefis tarafından nefret edilen fazilettir. Sabır sayesinde kişi Allah(cc)'ın yarattıklarına eziyet vermekten çekinir, onlardan gelebilecek eziyetlere karşı da tahammül gösterir. Ayrıca Allah(cc)'ın huzurunda kötü davranışlar sergilememek noktasında sabır, edepli ve güzel ahlaklı olmayı beraberinde getirir. Dede Ömer Rûşenî'ye göre nefislerine zor gelen şeylere nefislerini alıştırmış kişiler toprak gibi olup, şikâyeti ve sızlanmayı keserek tasavvufun ilk dönemlerinden itibaren özel bir önem verilen rıza makamına ulaşırlar. Cemâlullah'a giden yol Hakk(cc)'a tam bir teslimiyetle takdirine razı olmaktan geçer. Allah(cc)'tan razı olan ve Allah(cc)'ın da ondan razı olduğu kul başına gelen her şeyde takdir edilene kalpten sevinir, bütün korkularında kalbin huzurunu sağlayarak her şeye kanaat eder, Rabbi'nin nasip ettiğiyle mutlu olur ve Allah(cc)'ın onu kollamasından dolayı sevinç duyar. Geçici zevklerin ardına düşmez, ele geçmesi mümkün olmayanın peşinde koşmaz, böylece kalbi mâsivâdan temizlenir (Rûşenî, 1565: 6a/1; 10a/9-14; 12b/11; 23b/9-10-11).

Rûşenî'ye göre masivâdan arınmak suretiyle Allah(cc)'aşkıında yokluğa ulaşmak şükür gerektiren bir durumdur. Şükürün başı, nimetlerin Allah(cc)'tan geldiğini bilmektir ki O(cc)'ndan başka İlah yoktur. Ortağı olmadığı gibi bunları vermek için kendisine yardım eden de yoktur. Allah(cc)'ın kuluna verdiği en büyük nimet ise imandır. Bu nimeti ve Allah(cc)'ın verdiği diğer nimetleri hakkıyla bilmek, nimetin devamını sağlarken Allah(cc)'ın rızasını kazanmaya vesiledir (Rûşenî, 1565: 3a/13; 78a/66).

Hakk'ın rızası peşinde koştuğunu iddia eden sufînin asla “ben” veya “sen” sözcüklerini kullanamayacağını belirten Rûşenî, böylelerinin halka ganî, kendine fakir bakacağını söyler. Nefsinde bir makam veya değer gören, tevâzu sahibi olmayan insan, kendini beğenmiş bir zavallıdır. Dünyada büyüklük taslamak insana ahirette gûnahtan başka bir şey kazandırmaz. Her şeyi bilen Allah(cc) kötülükten sakınanları da en iyi bilendir. Bu sebeplerle bütün insanlara karşı alçak gönüllü olmalı, kimseye hor ve hakir bakmamalı, herkesi kendinden daha üstün ve daha hayırlı kabul etmelidir (Rûşenî, 1565: 10a/5-6-7; 82b/2-3-4; 75a/41; 106a/4).

3. Usûl ve Hâl Mertebeleri

Sahibinden şek ve şüpheyi kaldıran özel bir durum olan yakîni bala benzeten Rûşenî, dizelerinde kelime-i tevhîddeki "lâ ilâhe" lafzını hâl, "İllallah" lafzını ise yakîn yani Hakk'ı müşâhede edip Hakk ile olmak şeklinde terennüm eder. Yakîn öyle bir ilimdir ki bu bilgiye sahip bulunan asla şüpheye düşmez. Sadece Allah(cc)'ı düşündüğü için, delili düşünmeye ihtiyaç duymaz. Neticesinde sâlikin gönlü aydınlanır, münacatın tadını alır ve yakîn hakikatlerini müşâhede etmesi sayesinde de Allah(cc)'a nazar ederek saflığa ulaşır (Rûşenî, 1565: 54a/3; 110a/7-8-9-10).

Rûşenî genelde insanı, özelde de sûfiyi kemalât yolunda öncelikle zikre ve tefekküre çağırır. Ona göre insanların yapacağı en hayırlı fiil, bazen tek başlarına bazen de toplu olarak Kelime-i Tevhîd'i, Allah(cc)'ın isimlerini veya Kur'ân âyetlerini çeşitli miktarlarda tekrarlayarak Hakk'ın dışındaki her şeyi unutmaktır. Bu nedenle sûfi olduğunu iddia edip de Hakk'ı az zikreden kişiden uzak durulmasını tavsiye eder. (Rûşenî, 1565:6a/13; 14a/7)

Rûşenî, kâinatta bütün mahlûkâtın tıpkı ney gibi Allah(cc)'ı zikrettiğini belirtir ve bu ifadesine şaşırınlara şöyle seslenir.

"Sadece ney değil her şey Allah(cc)'ın tesbihini yaparken neyin zikretmesine şaşılır mı? Bütün yaratılmışlar Hakk'ı zikreder, ney "Hû Hû" diyerek zikretse çok mu?" der. (Rûşenî, 1565: 4a/6; 20a/9; 53a/2-3)

Dede Ömer Rûşenî, "Hû" zikrine de özel bir önem vermiş konuyla alakalı pek çok dize terennüm etmiştir (Rûşenî, 1565: 55a/2-3-4-5; 56a/6-7). Mukarrebîn makamına ulaşan Allah(cc) dostları Elest Bezmi'nde Hakk Teâlâ'ya verdikleri sözü unutmamışlar, bu dünyada da O'ndan başkasını görmemişlerdir. Bu sebeple de "Hû" zikrinin "ism-i zât" olduğunu söylemişler ve "Hû" ismiyle çokça meşgul olmuşlardır. Çünkü "Allah(cc) vardı, O'ndan başka hiçbir şey yoktu" (Buharî, 2004: 74) hadisinin muktezasınca "Hû Hû" diyerek Allah(cc)'ın dışındaki her şeyin yok olduğunu dile getirmişlerdir. Onlar için "Hû" zikri, gönül aynasına düşen bütün kirleri temizleyen bir süpürge gibidir. Nefs-i mülhime makamının zikri olan "Hû" ismi ile kibir, hased, kin, riya gibi bütün kötü huylar yerini güzel vasıflara bırakır. Rûşenî evvelde, âhirde, zahirde ve bâtında ne varsa hepsinde "Hû" olduğu için bülbül gibi "Hû" diyen, "Hû"dan başka bir şey bilmeyenlerin vahdet bahçelerine kavuşacağını söyler (Rûşenî, 1565: 55a/7; 56a/1-2-4-5-9-13).

Usul mertebelerinden fakra özel önem veren Rûşenî'ye göre zenginlik, mal mülk sahibi olmağa heves eden kişi dervişim dese de derviş değildir. Asıl zenginler fakr ehli dervişlerdir. Onlar, "ey insanlar, siz Allah(cc)'a karşı fakirsiniz; Allah(cc) ise Ganî'dir Hamîd'dir" (35. Fâtır, 15; 47. Muhammed, 38) âyetinin sırrına ermişler, her şeyi Allah(cc)'ın mülkü görmüşler ve dervişlik şehrine yol bulmuşlardır. Divân'ının pek çok yerinde Cemâlullah ile şereflenmek istediğini beyân eden Rûşenî'nin gönlünde ne dünya ne de

ahiret nimetleri vardır. Kendinde olan hâlleri, makamları, sırları sadece Allah^(cc)'tan bilen Rûşenî'nin Allah^(cc)'a tek hediyesi de yokluktur, yokluktan başka hiçbir nesnesi yoktur (Rûşenî, 1565: 92b/7; 115b/1-2-3).

Allah^(cc) huzurunda âriflerin kalbine gelen bir hâl (Yetik, 1998: 60) olan hayreti Rûşenî, Allah^(cc)'tan kuluna İlahi bir mevhibe kabul eder. Allah^(cc)'ın sonsuz tecellilerini temaşa etmek, Allah^(cc)'ın kuluna lütfu, inayetinin kula yönelmesidir. Gece de gündüz de hayranların dostu, arkadaşı olan Hakk'ın çerağını yandırdığı yani Cemâliyle şerefliendirdiği kişi hayran olur, hayret makamında dolaşır. Sâlikin hayret vadilerinde kararsız, şaşkın, sarhoş ve hayran dolaşmalarının nedeni de aşktır (Rûşenî, 1565: 20b/9-10; 112a/12-13).

Hakk'ı bulmak ve O^(cc)'na ermek akıl ile değil kalp ile olur. Bu sebeptendir ki Rûşenî, aşk yolcusunun günlerini Allah^(cc)'ın zikriyle zinde tutup uykusunu rahatını terk ederek tazarru ve niyazlarla kapıda beklemeyi gerekli görmüştür. Onun için tasavvuf, kalbi Hakk'a bağlamaktır, aşk ateşiyle yüreği dağlamaktır. Aşk ateşine teklifsiz düşüp bu ateşte yanıp kül olmaktır (Rûşenî, 1565: 7b/3-8). Seyr ü sülûkun evveli de âhiri de aşktır. Aşkla yola çıkan, aşkla ibadet ve zikredenler vuslata ulaşırlar. Evvel-âhir Hû şarabından içip sarhoş olanların hiçbir şeye ihtiyaçları kalmaz. Hayy denizinde gark olur. Ancak bu denizin derinliklerine dalgıç gibi dalmak gerekir. Çünkü her ne varsa denizin derinliklerinde vardır. Denizin yüzünde yüzmekle vuslat gerçekleşmez. İlahi muhabbet ummanında ve vahdet denizinde gark olanlardan bir iz, nişan kalmaz. Böylelikle kendinden geçerek Allah^(cc)'ile baş başa kalan âşık, likâyı görecektir (Rûşenî, 1565: 56a/1-2-3-4-5-6-7; 62a/2).

Rûşenî asla âşık ile mâşuku ayrı düşünmez. Çünkü mutlak güzelliğin sahibi Allah^(cc), bu güzelliğini kâinata serpmiş, herkes o güzellikten nasibi kadarını almıştır. Kâinata görülen her güzel Hüsn-i Mutlak'tan izler taşır. Cemâlden de aşk doğmuştur. Güzel olanı sevmek, yaratılanı sevmek Allah^(cc)'ı sevmek demektir. Bu nedenle bütün mahlûkatta Hâlîk'ı görür âşık. Bu yolun sonunda ise âşık, ma'suka dönüşür. Bu makama fenâ fi'l-aşk denir. Bu menzilde aşk, âşık ve ma'suk birdir. Hakikat yolcusu âşık, aşktan bir an olsun ayrılmaz. Aşk, onu sarmaşığın sarıldığı her yeri kurutması gibi ma'suktan başka her şeyden uzaklaştırır (Rûşenî, 1565: 93a/1). Aşk ateşinin odunu âşıklardır, aşkın ateşini bulan Rûşenî de artık bu ateşin odunu olmuştur. Aşk öyle bir duygudur ki güçlendikçe ateşi artar. Aşk, her şeyi yakıp yok eden bir afet olduğundan aşığı da ma'sukta yok eder. Bu nedenle dünyada aşk ateşi ile yanan âşıkları cehennem ateşi yakmaz, aşkın ateşi onlar için Na'im Cenneti'nin ışığı olmuştur. Görünüşte ateşe de sevgiliye vuslata sebep olduğu için aslı nûrdur, gül bahçesidir. Kalpte yer alan alçak dünyanın sevgisi ancak çer çöp mesabesindedir. Bunları aşk ateşiyle yandırmak gerekir (Rûşenî, 1565: 62a/2-3-4-5-6; 92b/6).

Aşk konusuna dizelerinde çokça yer veren Rûşenî'nin aşk ile ilgili en sık karşılaştığımız benzetmelerinden biri de aşk- şarap benzetmesidir. Allah^(cc)'ı

tanıma ve bilme yolunda en etkili yol olan aşk, sarhoşluk vermesinden ve aşığı vecde getirmesinden ötürü şaraba benzetilmiştir. Bu öyle bir şaraptır ki gerçek şaraplar gibi ne rengi ne kokusu ne baş ağrıtması ne uyku vermesi vardır. Üstelik ortada ne çanak ne şarap gözüdür, ne de içki meclisinin daimi üyeleri olan çeng, def, ney gibi çalgılar vardır (Rüşenî, 1565: 9b/6-7; 11a/5-6; 16b/2-3). Aşk şarabından içen ve vuslata kavuşan aşığın dilinde ne şatah ne manâsız sözler ne de keşf ve keramet sözleri kalır. Çünkü tüm bunlar daha çok sülûk halinde ortaya çıkar, vuslat hâsıl olunca sona erer (Rüşenî, 60a/2-3). Rüşenî, "elestü bi-Rabbiküm" (el-A'raf, 7/172) hitabını işittiğinden beri âşık olduğunu söyler. Öyle ki Ezel Saki'sinin sunduğu içki ile sarhoş olduğunda ne üzüm ne bağ ne de çardak yaratılmıştır. Ayrıca akıl ve aşkı, ateş ve ot ile karşılaştırmış; aşkın maşuktan başka her şeyi yakan ateşinin aklı da yaktığını söylemiştir (Rüşenî, 1565: 100a/9-10).

Dîvân'da aşk bazen mutfağa benzetilmiş bazen oyun olarak düşünülmüştür. Aşk mutfağından yiyen, Hakk'ın şarabını içen kişinin yediği içtiği hep nur olur, tavaf ettiği ise Beytül-Harâm'dır. Aşk, bir oyundur ki kendi kasap rolündedir, âşık ise koyundur. Bu oyunun temeli de âşığı öldürmek üzerine kuruludur (Rüşenî, 1565: 82a/101-102).

4. Velâyet Mertebeleri

Dede Ömer Rüşenî, bedeninin ve dış ortamın pislikten, kirden pastan temizlenmesi, organların günah sayılan davranışlardan korunması, kalbin kötü huylardan arındırılması, sırrın mâsivâdan temizlenmesi şeklinde tanımlanan safâyı bütün mevcûdâtтан safâ bulmak şeklinde değerlendirir. Kul, makamlardaki bağlardan, hallerdeki kederden uzak kalır, telvîn mahallinden azâd olur, iyi sıfatlara bürünüp bu sıfatları dahi görmezse kulun hali akılların bile idrak edemeyeceği düzeye gelir (Rüşenî, 1565: 11b/7-8).

Sâlikin içinde bulunduğu hâle "vakt" denilmiştir. Dede Ömer vakte dizelerinde ilk olarak Cüneyd-i Bağdadî'nin (ö. 297/909) "tasavvuf, vakitleri muhafaza etmektir" sözüyle yer verir:

Tasavvuf hıfz-ı evkâta dimişler

Tasavvuf terk-i tamâta dimişler.

7a/14

Vefâ göstermedür mânend-i Yûsuf

Ganîmet bilmedür vakti tasavvuf.

7b/15

Velâyet mertebesinde tasavvuf, zamanı ganîmet bilmek ve onu korumaktır. Bu sebeple geçmiş ve gelecekle ilgilenmemek gerekir. Çünkü geçmişi ve geleceği düşünmek, içinde yaşanılan zamanı boşa harcamaktan başka bir şey değildir. Sâlik "ibnu'l-vakt"tir, içinde yaşadığı zaman parçasının her

anını değerlendirir. Her vakitte o vakitte yapılması en doğru olan şeyi yapar çünkü onun için “vakit içinde Hak ile hoş olmak, aziz ve kıymetli olan vakti, en aziz ve en değerli olandan başkası ile meşgul etmemek” esastır. Geçmiş ile meşgul olup “ne yaptım, daha iyisini neden yapamadım?” gibi düşüncelere takılıp kalırsa veya gelecek ile uğraşırsa, vakitten mahcup kalınır. Bu sebeple kul, haddini bilmeli, Rabbine muvafakat etmeli ve hâline razı olmalıdır. Rûşenî'nin isteği de dâimü'l-vakt olmaktır (Rûşenî, 1565: 80b/89; 110a/11). Dâimü'l-vakt yani “ân-ı dâimî”, zamanın iç yüzü, bölünemeyen en küçük parçasıdır. Vaktin ve bu vaktin zuhuratı olan dünyevî zamanların asıl sahibi Allah^(cc)'tır. Bu sebeple vakit Allah^(cc)'ın eserlerindedir. Ezelden ebade her şey O^(cc)'nun sayesinde yenilenmektedir. Dâimü'l- vakt olmak demek, görünürdeki çokluğun ve bölünmüşlüğü aşarak tek hakikate veya varlığa erişmek demektir (Uludağ, 2012: 41).

Böylelikle gönül ehli, Hakk'ın başkasından gizlediği sırlara vâkıf olur. Allah^(cc)'ın zâtı devamlı gizli kalmakta, tecellileri de devamlı açılıp genişlemektedir. Bu tecellilerden biri de “artık üzerinden perdeyi kaldırdık, şimdi gözün keskindir” (Kaf, 50/22) âyetinin de bildirdiği, tam bir kulluk bilincine sahip olan hak yolcusunun Hak'tan gelen mârifet nurları sayesinde kalbinde ilâhî sırların açılıp belirmesidir. Allah^(cc) bir kula tecelli ettiği zaman, o kalbe nakşeder. Neler nakşettiğini, ona bu nakışları nakşeden Nakkaş bilir. Onun kalbi artık bir kitap olur. Öyle bir kitap ki satırlar arasında bulunmaz. Allah^(cc) dilediği kadar Esrâr-ı İlâhî'yi anlatır. Onun içindir ki sûfinin bildiğini başkası bilemez (Rûşenî, 1565: 11a/13). Ancak sûfinin sırrına sahip çıkması gerekir. Zira sırrını açıklayana divâne derler. Sırrını fâş eden, talip ve Hakk yolunda yürümeye istekli değildir (Rûşenî, 1565: 8b/11-12; 9a/10-11).

Dede Ömer'e göre tasavvuf ehlince vuslat makamları kabul edilen temkin ile sâlikin hâlden hâle yükseldiği telvîn (Seyyid Mustafa Rasim Efendi, 2013: 337; Ceyhan, 2011: 409- 428) makamları, İlâhî aşkın şarabıyla sarhoş âşıklar nezdinde önemli değildir. Çünkü seyr ü sülûk devam ettiği müddetçe halden hale yükselen sâlik, Hakk'a vasil olur. Hiçbir şekilde kendini değil sadece Hakk'ı düşünür. Sâlikin kendisi ile birlikte bütün kâinat hakkındaki bilgisi kaybolunca yani gaybet haline ulaşıncaya ve bu halde daimi olunca kul, mahv haline erer. Artık onun için ne telvîn ne temkîn, ne hâl ne makam mevzu bahistir (Rûşenî, 1565: 9b/8-9).

Sâlik, Hakk'a vuslatı sonrası da O^(cc)'nun sonsuz tecellilerini seyretmeye mazhar olduğundan hâlden hâle girmesi, renkten renge boyanması devam eder (Rûşenî, 1565: 85a/4; 85b/1-6-7). Rûşenî, tercî-i bendinde kendi hallerinden şöyle bahseder:

Renkten renge bürünen şair, bazen cevlâkîdir³ bazen de iki âlemi de umursamayan, zevk ve keyif ehli bir kalenderdir. Bazın kulaklarına, boyunlarına, bileklerine ve ayaklarına demir halkalar takan Kutbüddîn Haydar Zâveî'nin (ö. 618/1221) rind ve kalender meşrep mürididir (Yazıcı,1998/35-36). Bazın post sahibi bir pîr, kimi zaman arslan, kimi zaman da dünya kedisinin eline düşen bir faredir. Bazın sevinci ve mutluluğu gösteren bir Halvetî, bazın sefa dağıtan bir Mevlevî... Bazın bir sinek kadar değersiz, bazın kudret, refah ve mutluluğu getiren Hüma kuşudur. Kâh ruh şehrini gezen seyyâh kâh nefsin elinde müpteladır. Bazın aciz bir uşak iken bazın şeyhlerin şeyhidir. Bazın söz söylemekten aciz bir lâl iken bazın hoş sohbet bir arkadaştır. Kimi zaman şarap küpü, kimi zaman şarap kadehidir. Kimi zaman şarap testisi iken kiminde zezem testisidir. Bazın zâhid gibi asık suratlı iken bazın rind gibi mesuttur (Rûşenî, 1565: 85b/4-5-6; 86a/1-2-4-5-6-7-8-9; 86b/5-9-12).

Gaybet ve huzur tasavvufta kalbin Hakk ile huzûr ve müşâhede halinde bulunması, halkı müşâhedededen gâib olması, nefsinin arzularını görmemesidir (Herevî, 1989: 499; Cürcânî, 185; Tehânevî, 1090; Âsım Efendi, 1852: 222; Akkuş, 1996: 409; Uludağ, 2012: 144). Hücvirî (ö. 65/1072). İbn Atâ, Hallac-ı Mansur, Şiblî gibi sûfiler Hakk yolundaki en büyük hicap konumundaki benliğin aradan kaldırılması hali olan gaybeti, huzur halinden üstün tuttıklarını söylerler. Hâris el-Muhâsibî, Cüneyd-i Bağdadî, Ebû Hafs Haddâd gibi sûfiler ise "bütün güzellikler huzura bağlıdır" gerekçesiyle huzuru önde tutmuşlardır (Hücvirî, 2010: 311). Rûşenî'nin de istediği Hakk ile tam bir huzûr hâlidir. Sûfî, Hakk ile hâzır bulunan kişidir. Kalbi ile Rabbi'nin huzûrundadır. Allah^(cc)'tan başka her şeye karşı bütün kapılarını kapatan Hak yolcusu, sadece O^(cc)'nu duyar, O^(cc)'nu düşünür. Böylelikle de hakikî huzuru idrak ederken, diğer taraftan da çevresinde olup biten hiçbir şeyi göremez ve duyamaz hâle gelir. Bu hâlin zevkini ve güzelliğini yaşayan şairimizin isteği bir dem huzurdan ayrılmamaktır. (Rûşenî, 1565: 2b/7; 4a/1) Rûşenî'nin dizelerinde yerini bulan Hz. Musâ^(as) ile çoban kıssasında Rabbi ile hâzır olan çoban şöyle anlatılır:

"Hz. Musa^(as) bir gün Allah^(cc)'a niyazda bulunarak Allah^(cc)'ın sevgili kulunun nerede olduğunu öğrenmek ister. Hakk Te'alâ da Sina Dağı'nda has bir kulunun olduğunu, onu bulması gerektiğini söyler. Hz. Musa^(as), Sina Dağı'na ulaşınca acayip heybetli, garip birini görür. Bu çobanın dilinde sadece Hû zikri vardır. Hz. Musa^(as)'ın sorduğu bütün sorulara cevabı "Hû" dur. Çünkü Hû'da hem gaybet hem de huzur vardır. Çobanın Hû zikri ile maddi ve manevi bütün cevherlerini canlandırmakta, Allah^(cc)'ın zikri ile dolup taşmakta, tüm hücrelerinin Hû Hû diye zikretmeye başlamasıyla Allah^(cc)'ın tecellisi ile kendinden geçmektedir. Nihayetinde ise her haliyle kesintisiz zikreden çoban Hakk'ın ismini iştince mest olur ve Hakk'a pervâz

³ "Çuhadan yapılan özel elbiseler giydiklerinden veya saçlarını, sakallarını, bıyıklarını ve kaşlarını usturayla tıraş ettiklerinden kalenderlere verilen isim" (Uludağ, 2012: 88, 205).

eder. Aşkı gören, yaşayan böylesi âşıklar, kendi hallerini bilmekten gâiblerdir, sürekli Hakk'ın huzurundadırlar." (Rûşenî, 1565: 57b/11-12; 58a/4-7-8-9-10; 59b/12)

5. Hakikat Mertebeleri

Hakikat mertebeleri, sâlikin urûc makamlarının başlangıcı kabul edilir. Ruhun temizlenip hicapların yok olması, hakikat güneşinin kalbi aydınlatması ile muhâdara, mükâşefe ve müşâhede⁴ aşamalı olarak gerçekleşir. İlâhî tecelliler temaşa edilir. Rûşenî'ye göre insan Hakk'ın tecellî mahallidir:

Ki senden hâlî bir yer yok cihânda

Değülsin hiç lîkin bir mekânda.

4a/7

Ne kim 'âlemde vardur sende vardur

Ara iste taparsan sende vardur.

26b/8

"Ben gizli bir hazine idim. Bilinmeyi sevdim ve mahlûkatı yarattım" (Aclûnî, :132; İbn Arabî, 1988: 574; Konuk, 1990: 50) rivâyetine göre Hakk'ın bilinmesini sağlayan âlemdir ve âlemin niteliklerini kendisinde toplayan insandır. Âlem de insan da tecellî sonucunda meydana gelmiştir. İnsan öyle bir mahlûktur ki eşi benzeri yoktur. Varlığı, Hakk'ın mazharıdır.

Dede Ömer Rûşenî, kalbe gelen kuvvetli bir tecellî ile gaybet haline geçmeye yani sekre dizelerinde geniş yer vermişken, sahva sadece bir yerde değinmiştir. Sâlik, mücâhade ve riyâzâtla gönül aynasını tertemiz eylediği zaman Hakk'a yakınlık makamına ulaşır. Allah^(cc)kuluna müşâhede ile sonsuz haz veren muhabbet şarabını içirdiği zaman sâlik, sekr haline ulaşır. Bu şarabın etkisiyle kendini tamamen kaybeder. Böyle bir müşâhedenin şarabıyla sarhoş olan Rûşenî de şarap kadehinin elden bırakılmamasını tavsiye eder. Çünkü Cemâlullah meyinden içen âşıkların kalplerine nûrlar, sırlar, İlâhî bağışlar tecellî eder. Özleri aşk ile süslenen, baştan ayağa aşk olan bu âşıkların hâlini ancak Allah^(cc)bilir. Bu şarabın gerçek şaraptan bir farkı da bu meyın mubah olmasıdır. (Rûşenî, 12a/10-11-12; 61b/6-7-13)

Rûşenî'ye göre sekre ulaştıran en etkili yöntem Hû zikridir. Halvetîlikte nefs-i mülhime makamını yani ilham ve keşfe nâil olan nefsin zikri Hû'dur. Allah^(cc)'ın isim ve sıfatlarının tecellisi ile kendinden geçen sûfler çeşitli sırlara vâkıf olurlar. İlm-i Ledün'den nasiplenirler. Bu sebeple âşıkları

⁴Kelime olarak bir şeyi yüz yüze görmek anlamına gelen müşâhede, tasavvuf ıstılahında perdelerin kalkması, Hakk'ın eşyaya yansıyan yönünü görmek demektir. Bu konumuyla müşâhede, mükâşefeden daha efdaldır. Zira mükâşefe, sıfatların dostluğu, müşâhede ise ayn ve zâtın dostluğudur (Herevî, *Menâzili's-Sâirîn*, s. 513; Cürçânî, *Ta'rîfât*, s. 242; Âsım Efendi, *Kâmûs Tercümesi*, c. III, s. 630).

sarhoş eden şarap kadehi hükmündeki Hû zikrinde kurbiyyet vardır. Âşıkların Hû zikri, hasret değil, hayrettendir. Hayret makamındaki âşıklar Hû dese yerler oynar, felekler titreşir. (Rüşenî, 56b/1; 60a/7-8; 60b/9)

Rüşenî dizelerinde genişçe yer verdiği sekr konusunda önemli mutasavvıfları da tanık olarak gösterir. Bayezid-i Bistamî (ö. 260/847)'nin bütün cihan halkını irşâd eden Şeyh Şiblî (ö. 331/945)'nin sekrin dostu, sahvın düşmanı olduklarını söyler. (Rüşenî, 25b/1-2-3)

Rüşenî, sekr halinin manevi bir sarhoşluk olması hasebiyle bu halde söylenen şathiyyelerin mazur görülebileceğini de ekler. Ona göre sekr durumunda hayrete düşen Hakk mahubları Allah^(cc)'tan başkasını düşünemedikleri için akılları tamamen işlemez hale gelir. Bu haldeyken şatahat ya da şatah da denilen İlâhî feyz ve kuvvetli tecellîlerle coşan velîlerin taşkınlıkla gayr-ı ihtiyârî söylediği, içinde iddiaya benzer anlamlar bulunan, görünüş itibarıyla şerîata aykırı gibi görünen sözlerinden sorumlu tutulamazlar.⁵ Başka bir ifadeyle vuslat sarhoşluğu içindeki âşıklardan, konuya aşına olmayan insanların ilk duyduklarında yadırgayabileceği sözler sudur edebilir. Böylelerinden herkesin kullandığı sarf ve nahiv gibi gündelik dilin alışlagelen kurallarına uymalarını beklemek muhaldir (Rüşenî, 12a/13-14; 12b/2-3; 60a/2-3.

6. Nihâyet Mertebeleri

Dede Ömer Rüşenî'nin üzerinde ihtimamla durduğu vuslat makamlarından ilki mârifettir. Sözlükte tanımak, bilmek anlamına gelen mârifet, tasavvufta Allah^(cc)'ın zâtı, sıfatları, fiilleri ve tecellileri hakkında şüphe götürmeyecek bilgiye sahip olmak demektir. Yaşayarak, görerek, tadarak, tecrübe ile elde edilen bir bilgiyi sûfiler, mârifet, irfan, yakîn gibi yine kendilerine has terimlerle ifade etmişlerdir (Uludağ, 2003: 28).

Rüşenî'nin mârifet sahibi kişinin vasıflarını anlattığı dizelerinde karşılaştığımız on haslet vardır. Bunlar sırasıyla: 1. Hiç mal mülk sahibi olmamak, 2. Kimsenin değer vermediği biri olmak, 3. Yeryüzündeki her yeri kendine döşek edinmek, 4. Kimseye muhtaç ,olmamak sessiz sedâsız aç ve çıplak gezmek, yiyecek bir şey bile bulamamak, 5. Sahibi dövse bile kapısını terk etmemek, vefâkâr ve cefâkâr olmak, 6.Sahibini değil, düşmanını tutmak, 7. Sahibinin hanesini bekleyip bir an rahat bir uyku uyumamak, 8. Ne kadar dövse de sövse de karşılık vermemek, 9. Sahibi ne kadar verirse o kadar yemek, 10. Kimsenin kendisini hatırlamadığını bilmek ama bunun için üzülmemektir (Rüşenî, 21a/3-4-5-6-7-8-9-10-11-12; 21b/1-2-3-4-5-6-7-8-9-10).

Rüşenî, dizelerinde mârifete ulaşmanın önündeki engellerden de bahseder. Ona göre kibir, mârifete ulaşmadaki en büyük engeldir. Bunun davranışa yansması, kişinin dış görünüşüne, saçına sakalına çok önem vermesidir. Bir

⁵ Sekr hakkındaki görüşler için bk. Ahmet Cahid Haksever, "Varoluşsal Kendinden Geçme ve Yansımaları", *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi*,5, 103-126 (2004).

diğeri Ehl-i Sünnet çizgisinden çıkarak bâtil yola sapmaktır. Kaderi, Allah'ın sıfatlarını reddeden Mutezile ile Hz. Ali'den öncekilerin hilafetini kabul etmeyen Rafizîlik bunun birer örneğidir (Rûşenî, 27b/9-10-11-12-3).

Seyr ü sülûkun nihâi amacı mârifetullahtır. Allah(cc)'ın ezeli ve sonsuz kudretini bilmek ve Celâlullah ile şereflenmek isteyen mürid, "nefsini bilen Rabbini bilir" (Aliyyu'l-kârî, 1986:237; Aclûnî, 262) hadisinden mühlhem kendini tanımaya azmeder. Bu hadis-i şerifin sırrına eren, nefsinin sokakta gördüğü hayvandan aşağı bilir. Rûşenî, kendini bilmekten daha büyük bir hazine olmadığından dervişin bu uğurda gerekirse ömrünü harcamasını tavsiye eder. Hakk dostlarının gece gündüz verdikleri nasihat de budur. Bu uzun yolculukta yapılması gereken en önemli şey, özünü alçağa salmaktır. Eşref-i mahlukât olan insan, kâinatın özüdür, kâinata ne varsa insanda da vardır. Ancak, kendine bakmak, kendini tanımaya çalışmak bencillik olarak algılanmamalıdır (Rûşenî, 24b/10-11; 26b/8; 75ai742).

Bütün varlıklarını Hakk yolunda saçan, kendisini tanıtan ne kadar sıfat varsa hepsini Zât için yok eden, ölmeden evvel ölme sırrına eren âşık Hakk'ta fenâ bulur. Rûşenî'nin en büyük arzusu bu sırta mazhar olmaktır (Rûşenî, 21b/9-10).

Fenâdan sonra bekâ, Hakk'ta bâkî olmak, O'nun varlığında ebediliğe ermektir. Rûşenî'ye göre bâkî olabilmenin yolu kâmil ve mükemmil bir şeyhe kavuşmaktan geçer. Şeyh-i kâmil bulmadan fenâyâ akabinde de bekâyâ ulaşılmaz. Buna fenâ fi'ş-şeyh denir. Mürşidinin elinde gassâlin elindeki ölü gibi olan mürid, şeyhinin söz, tavır ve davranışlarını taklit ederek onun sahip olduğu manaya ulaşmaya, onun hâliyle hallenmeye, onun boyasıyla boyanmaya çalışır (Rûşenî, 27b/4).

Dede, fenâyâ da bekâyâ da ulaşmanın yolunun aşk şarabı olduğunu söyler. Mürşidinin yardımıyla ve sürekli istikamette kalmaya çalışarak mürid, fenâyâ ulaşır ki fenâ, Allah(cc)'ın kendisine seçtiği ve dost edindiği kullarına bir lütfudur, ikramıdır. Cemâlullah meyinden içen mürid, bu şarap ile çok büyük bir zevk içinde olduğundan beşeri sıfatlarından gaptir. Yani nefsinin ait şeylerden fani, Hakk'ta bâkidir. Bu hâli yaşayan müride göre melekler, insanlar, cinler; makrodan mikroya bütün âlem dağlar, denizler, çöller, ırmak, zerreye varıncaya kadar hiçbir şey meydana gelmemiştir. Ne kendisi vardır, ne de diğer varlıklar (Rûşenî, 61/6-7-8-9).

Rûşenî, fenâ ve bekâ ile ilgili metaforlara da sıkça yer vermiştir: Kimi dizelerde fenâ bir yokluğun satıldığı dükkân, bekâ da o dükkânların içinde bulunduğu pazar olarak karşımıza çıkar. Fenâ dükkânların metaı ise miskinliktir. Mürid, bu pazarda dünyalık mal ve menfaat istemez, ibadetlerine karşılık da cennet nimetlerini beklemez. Sûfî odur ki fenâ meydanında yemeyip içmeyerek, dünya ve ahiret nimetlerine dönüp bakmayarak bekâyâ ulaşır (Rûşenî, 12b/14). Kimi dizelerde ise bekâ hem saraya hem de bahçeye benzettirirken Hz. Muhammed Mustafa(sav)'yı da yüksekte olanlar şâhının goncası, bekâ sarayının servisi, rengârenk bağın

tubâ ağacı, bekâ bahçesinin bülbülü olarak nitelendirir. Çünkü O^(sav), kalbini Allah^(cc)'tan başka her şeyden temizlemiş, O^(sav)'nunla Rabbi arasında hiçbir perde bırakmamıştır. Âbidlerin reyhanı, erenlerin kekiği Şeyh Şiblî de fenâdan sonra bekâyâ erenlerin şâhı, bekâdan sonra fenâyâ dönenlerin pâdişahıdır. Mevlanâ'nın büyük bir hayranı olan Rüşenî, Mesnevî'nin de fenâ dükkânı olduğunu söyler. Çünkü Mesnevî, onu okuyan insanların gönüllerine rahmet çeşmeleri akmaya başlar, hakikatin kapıları açılır (Rüşenî, 16a/9; 36a/1-2; 40a/3; 68b/49).

Rüşenî'ye göre hakikat kapılarının açılması dört terk ile elde edilir: Terk-i dünya, terk-i ukbâ- terk-i hestî (varlık), terk-i terk. Tarîkat ehlinin yapması gereken ilk iş dünyayı terktir. Bütün varlığını terk etmeye aşk yüzünü göstermez. Bu nedenle Allah^(cc)'in dışındaki her şeyi kalpten çıkarmalı, kalbi daima Hakk ile birlikte tutulmalıdır. Bu sürecin başlangıcında sâlikin gazap, öfke, kibir, makam hırsı, yalancılık gibi kötü şeylerden kurtulması ve iyi niteliklerle bezenmesi gereklidir (Rüşenî, 7a/9; 9a/4).

Tasavvuf yolu, bütün davaları terk etmekten geçer. Çünkü evren, dünya, dünyadaki her şey, insan, insanın bütün ilgileri, hayalleri mâsivâdır. Hakk'ın zâtına yönelmek için bunlar Hak ile kul arasındaki engellerdir ve Hakk'ın didarına erebilmek için bu perdeler ortadan kaldırılmalıdır. Dünya arzusunu ve onun peşinden koşmayı terk eden sâlikin kalbinde İlâhî bir tecellinin izi görünür. Ancak sûfinin muradı bunun ötesindedir. Çünkü sâlik bilir ki Hakk'a giden yoldaki en büyük engellerden biri de kendi varlığıdır. Mâsivâ olan bu engelin de kaldırılması şarttır (Rüşenî, 62a/1-2).

Terk-i terk makamında ise sâlik kendinde hiçbir fiil görmemeli, bütün fiillerin fâilinin Allah^(cc) olduğunu idrak etmelidir. Rüşenî için terk-i dünya yani mala mülke önem vermemek, kalpte sadece Allah^(cc)'in sevgisinden başka bir şey bırakmamak, ibadet ve taati için bir bedel beklememek çok güzeldir. Ancak varlığın total atını terk edip fakrın şimşek gibi ipiyle sağlamlaştırılmalı, en sonunda yokluğun başlığını (börkünü) da terk ederek terk-i terk etmelidir. Dünyaya, ukbaya ve varlığa Hakk için itibar etmelidir. Terk ettim demeyi bile terk etmelidir (Rüşenî, 111b/5-6).

Rüşenî, dört terki de gerçekleştiren Hakk dostlarının Hakk'tan başka bir şey müşahede etmeyip vahdette kesreti müşahede ederek çekirdekte çiçekleri, dalları, meyveleriyle bütün ağacı göreceğini; kesrette vahdeti müşahede ederek bütün mevcûdâtta Allah^(cc)'in bereketlerini seyredeceğini söyler. Böylelikle de sâlikte benlikten eser kalmayacak, dostu düşmanı bir görür olacaktır (Rüşenî, 76a/49).

SONUÇ

Şiirlerini sehl-i mümtenî dediğimiz sanat kaygısı gütmeden kolaylıkla söylenmiş gibi bir edayla terennüm eden Rüşenî tasavvuf tarihi ve tasavvuf edebiyatının önemli isimlerinden biridir. Dede Ömer Rüşenî'nin âlim âbid bir zât oluşu, kaleme aldığı eserleri ve bu eserlerde ortaya koyduğu fikirleri,

halifelerinin eserleri, görüşleri onun tasavvuf anlayışındaki temel özellikleri de ortaya çıkarmaktadır. Buna göre o, tasavvuf yaşamında mensup olduğu Halvetîliğin âdâb-erkân ve zikir şeklini şerîat kurallarıyla birlikte dengeli ve ahenkli bir şekilde uygularken, vuslata ulaşmanın “pâ-bûs-ı yâre yol istemek” terkihiyle adlandırdığı seyr ü sülûk ile başlayıp Hakk dışındaki her şeyden kalbi arındırmak ve müşahedeyi elde etmek ile nihayetlenen uzun bir yolculuk olduğunu söylemiştir. Rûşenî’ye göre takvâyı zâtı, zühdü ise süsü yapan sûfî için altın ile toprak arasında hiç fark yoktur. İnsanın iç dünyasını güzelleştirmek, istikamet üzere olmak, keşf ve ilhama ulaşmak ve en önemlisi Allah(cc)’ın rızasının kazanmak için murakabe ve muhasebeye özel bir önem vermesi gerekir..yüklem cümle ile uyumlu değildir. Ona göre tasavvuf ilmi, “Allah(cc)her an beni görüyor, kalbime bakıyor” anlayışı içinde sürekli murâkabe halinde olmayı, gece gündüz nefis muhasebesi yapmayı, hayatın her anında edebe riayet etmeyi gerektiren bir ilimdir. İnsanın kemalât yolundaki öncelikli vazifesinin zikir ve tefekkür olduğuna inanan Rûşenî, gönül aynasına düşen bütün kirleri temizleyen bir süpürgeye benzettiği “Hû” zikrine de özel bir önem vermiş konuyla alakalı pek çok dize terennüm etmiştir. Günlerini Allah(cc)’ın zikriyle zinde tutup uykusunu rahatını terk ederek tazarru ve niyazlarla kapıda bekleyen Hak yolcusunun kalbi Hakk’a bağlanacak, aşk ateşiyle yüreği dağlanacak, aşk ateşine teklifsiz düşüp bu ateşte yanıp kül olacaktır. Zira seyr ü sülûkun evveli de ahiri de aşktır.

Kaynakça

- el-ACLÛNÎ, *Keşfu'l-hafâ ve muzillü'l-libâs*, Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut tr.
AKKUŞ, Mehmet (1996). “Gaybet”, *DİA*, c.13, ss. 409-410.
- ÂSİM EFENDİ (1852) *Kâmûs Tercümesi*, İstanbul.
- AŞKAR, Mustafa (1999). “Bir Türk Tarikatı Olarak: Halvetiyye’nin Tarihî Gelisimi ve Halvetiyye Silsilesinin Tahlili”, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, S. 39, ss.534-563
- CEBECİOĞLU, Ethem (1997). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Rehber Yay. Ankara.
- CEYHAN, Semih (2011). “Telvîn”, *DİA*, Ankara, c. 40, ss.409-410.
- el-CÛRCÂNÎ, Ali b. Muhammed es-Seyyîd eş-Şerîf, *Kitâbu't-ta'rîfât*, (thk. Abdulmun'im Hafnî), Kahire trz.
- HAKSEVER, Ahmet Cahid (2004). “Varoluşsal Kendinden Geçme ve Yansımaları”, *Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi Dergisi* S.,5, ss. 103-126.
- HEREVÎ, Ebû İsmail (1989), *Menâzilü's-sâirîn ile'l-Hakki'l-Mübîn*, Kum.

- HULVÎ, Mahmud Celaledin (1993). *Lemezât-ı Hulviyye ez-Lemezât-ı Ulviyye*, (haz.: Mehmet Serhan Tayşi), Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay., İstanbul.
- KONUK, Ahmed Avni (1990). *Fusûsu'l-Hikem Tercüme ve Şerhi*, (haz.: Mustafa Tahralı-Selçuk Eraydın), MÜİF Vakfı Yay., İstanbul.
- LAMÎÎ ÇELEBÎ (1998). *Nefehâtü'l-üns Tercüme ve Şerhi*, (haz.: Prof. Dr. Süleyman Uludağ, Prof. Dr. Mustafa Kara), Marifet Yay., İstanbul.
- MECDÎ MEHMET EFENDÎ (1989). *Şakaik-i Nu'maniye ve Zeylleri*, (haz.: Doç. Dr. Abdülkadir Özcan), Çağrı Yay., İstanbul.
- MUHYİDDİN İBN ARABÎ (1988). *el-Futûhâtü'l-Mekkiyye*, (thk. Osman Yahya), Kahire.
- NÜREDDİN ALİ b. MUHAMMED b. SULTAN ALİYYU'L-KÂRÎ (1986). *el-Esrâru'l-merfû'a fi'l-ahbâri'l-mevdû'a*, (thk.: Muhammed b. Lütfi es-Sabbâğ), el-Mektebetü'l-İslâmî Yay., Beyrut.
- SADIK VİCDÂNÎ (1995). *Tomar-ı Turuk-ı Aliyye*, (haz.: Doç. Dr. İrfan Gündüz), Enderun Kitabevi, İstanbul.
- SEYYİD MUSTAFA RASİM EFENDÎ (2013). *Tasavvuf Sözlüğü İstılâhât-ı İnsân-ı Kâmil*, (haz.: İhsan Kara), İnsan Yay. İstanbul.
- TAVUKÇU, Orhan Kemal (2000) , *Dede Ömer Rûşenî Hayatı, Eserleri ve Dîvânının Tenkitli Metni*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum.
- TEHÂNEVÎ, Muhammed b. A'lâ b. Ali el-Fârûkî, *Keşşâfu istılâhati'l-fünûn*, Daru sadr, Beyrut tr.
- ULUDAĞ, Süleyman (2012) *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabcacı Yay. İstanbul.
- (1997). "Halvetiyye", *DİA*, Ankara c. 15, ss.393- 395.
- (2003). "Mârifet", *DİA*, Ankara c. 28, ss. 54-56.
- UZUN, Mustafa (1982). *Dede Ömer Rûşenî Hayatı, Eserleri ve Miskinlik-nâme Mesnevîsi*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi), İstanbul.
- (1994). "Dede Ömer Rûşenî", *DİA*, İstanbul, c. 9, ss. 81-83.
- YILMAZ, Hasan Kamil (2009). *Ana hatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar*, Ensar Yay., İstanbul.
- YAZICI, Tahsin (1998). "Haydariyye", *DİA*, Ankara, c. 17, ss. 35-36.
- YETİK, Erhan (1998). "Hayret", *DİA*, Ankara, c. 17, ss. 60-61.

